

YASHIL IQTISODIYOTNI BAHOLASH AMALIYOTI VA INDIKATORLARI

Ulug'murodov Farxod Faxriddinovich

SamISI, Raqamli iqtisodiyot kafedrası assistenti

Ulasheva Sabina Adxam qizi

Samarqand iqtisodiyot va servis instituti talabasi

Annotatsiya

Yashil iqtisodiyot — bu ekologik xavflarni kamaytirish va farovonlikni oshirishga qaratilgan yangi rivojlanish paradigmasi. Uning samaradorligini baholash maxsus vositalar va ko'rsatkichlarni ishlab chiqishni talab qiladi. Ushbu ishning maqsadi yashil iqtisodiyotni baholashda mavjud yondashuvlarni tizimlashtirish, amalda qo'llaniladigan ko'rsatkichlarni tahlil qilish va keyingi tadqiqotlarning eng istiqbolli yo'nalishlarini aniqlashdir. Ishning ilmiy yangiligi yashil iqtisodiyotni baholashning turli jihatlarini har tomonlama tahlil qilish, shuningdek, mavjud metodologiyalarni takomillashtirish bo'yicha takliflarni ishlab chiqishdan iborat.

Kalit so'zlar: yashil iqtisodiyot, ko'rsatkichlar, baholash, barqaror rivojlanish, ekologiya, iqtisodiyot.

Аннотация

Зеленая экономика — это новая парадигма развития, направленная на снижение экологических рисков и повышение благосостояния. Оценка его эффективности требует разработки специальных инструментов и показателей. Целью данной работы является систематизация существующих подходов к оценке зеленой экономики, анализ практических показателей и определение наиболее перспективных направлений дальнейших исследований. Научная новизна работы заключается в комплексном анализе различных аспектов оценки зеленой экономики, а также в разработке предложений по совершенствованию существующих методологий.

Ключевые слова: зеленая экономика, показатели, оценка, устойчивое развитие, экология, экономика.

Abstract

The green economy is a new development paradigm aimed at reducing environmental risks and improving well-being. Evaluating its effectiveness requires the development of special tools and indicators. The purpose of this work is to systematize existing approaches to assessing the green economy, analyze practical indicators, and identify the most promising areas for further research. The scientific novelty of the work consists in a comprehensive analysis of various aspects of the assessment of the green economy, as well as in the development of proposals for improving existing methodologies.

Keywords: green economy, indicators, assessment, sustainable development, ecology, economics.

KIRISH

Yashil iqtisodiyot — bu ekologik xavflarni kamaytirish va farovonlikni oshirishga qaratilgan rivojlanish konsepsiyasi. U barqaror rivojlanish tamoyillariga asoslangan iqtisodiy faoliyatga yangi yondashuvni taklif etadi.

Yashil iqtisodiyotning asosiy tamoyillari iqtisodiy o‘shish va ekologik barqarorlikning kombinatsiyasidan iborat. Yashil iqtisodiyot shuni ko‘rsatadiki, iqtisodiy o‘shishga atrof-muhitga zarar yetkazmasdan erishish mumkin. Bu resurslardan samarali foydalanish, ya’ni tabiiy resurslarni iste’mol qilishni minimallashtirish va yopiq ishlab chiqarish davrlariga o‘tishni nazarda tutadi. Shuningdek, ushbu tamoyillar issiqxona gazlari chiqindilarini kamaytirish va energiya samaradorligini oshirishga yordam beradigan texnologiyalarni rivojlantirishni rag‘batlantirishni o‘z ichiga oladi.

ADABIYOTLAR SHARHI

Yashil iqtisodiyot atrof-muhitni muhofaza qilish va inson farovonligini oshirishni birinchi o‘ringa qo‘yadigan iqtisodiy rivojlanishga yangi yondashuvni taqdim etadi. Ushbu o‘tish bir necha sabablarga ko‘ra tobora dolzarb bo‘lib bormoqda:

- yashil iqtisodiyot iqlim o‘zgarishining asosiy sababi bo‘lgan issiqxona gazlari chiqindilarini kamaytirish bo‘yicha yechimlarni taklif etadi;
- yashil iqtisodiyotga o‘tish suv toshqini, qurg‘oqchilik va boshqa ekstremal ob-havo hodisalari bilan bog‘liq xavflarni kamaytirishga yordam beradi;
- yashil iqtisodiyot suv, tuproq va o‘rmonlar kabi tabiiy resurslardan yaxshiroq foydalanishga qaratilgan;
- yashil iqtisodiyotga o‘tish havo, suv va tuproq ifloslanishini kamaytirishga yordam beradi;
- yashil iqtisodiyot qayta tiklanadigan energetika, yashil sanoat va ekologik turizm kabi sohalarda yangi ish o‘rinlarini yaratishga yordam beradi;
- yashil iqtisodiyot toza suv, toza havo va sog‘lom muhitni ta’minlash orqali odamlarning hayot sifatini yaxshilashga yordam beradi;
- yashil iqtisodiyot atrof-muhitga zarar yetkazmasdan uzoq muddatli iqtisodiy o‘shishga imkon beradi;
- energiya samaradorligini oshirish va qayta tiklanadigan energiyadan foydalanish ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytirishga yordam beradi;

Umuman olganda, yashil iqtisodiyot iqlim o‘zgarishi, atrof-muhitning tanazzulga uchrashi va ijtimoiy tengsizlik kabi ko‘plab global muammolarni har

tomonlama hal qilishni taklif etadi. Yashil iqtisodiyotga o'tish nafaqat ekologik zarurat, balki iqtisodiy imkoniyatdir.

METODOLOGIYA

"Yashil" iqtisodiyot ekologik xavflarni minimallashtirish, tabiiy resurslarning kamayishini oldini olish va atrof-muhitga zarar yetkazmaydigan barqaror rivojlanishga erishishga qaratilgan iqtisodiy modeldir. Ushbu konsepsiya ekologik iqtisodiyot bilan chambarchas bog'liq bo'lib, amaliy siyosiy ahamiyatga ega. YUNEPning 2011-yilgi yashil iqtisodiyot to'g'risidagi hisobotida yashil maqomga erishish uchun iqtisodiyot nafaqat samaradorlikka, balki adolatga ham ega bo'lishi kerakligi ta'kidlangan. Adolat global va milliy darajada tenglikni tan olishni o'z ichiga oladi, ayniqsa kam uglerodli, resurslarni tejaydigan va ijtimoiy inklyuziv iqtisodiyotga adolatli o'tishni ta'minlash kontekstida. Ushbu iqtisodiy rejimni avvalgilaridan ajratib turadigan asosiy xususiyatlardan biri bu tabiiy kapital va ekologik xizmatlarni iqtisodiy qiymatga ega deb to'g'ridan-to'g'ri baholashdir. Shuningdek, muhim jihatlardan biri — bu xarajatlarni to'liq hisobga olish rejimi bo'lib, unda ekotizimlar ta'siridan jamiyat uchun kelib chiqadigan xarajatlar diqqat bilan kuzatiladi va zarar yetkazadigan yoki aktivlarni e'tiborsiz qoldiradigan subyektning majburiyatlari sifatida qayd etiladi. Yashil iqtisodiyotni baholash — bu yanada barqaror iqtisodiy modelga o'tishda taraqqiyotni o'lchashga qaratilgan keng qamrovli jarayon. Bu uglerod izini kamaytirish, resurslar samaradorligini oshirish va atrof-muhit sifatini yaxshilash kabi yashil rivojlanish maqsadlari qanchalik muvaffaqiyatli amalga oshirilayotganligini aniqlash imkonini beradi. Baholash natijalari erishilgan natijalarni kuzatish va qo'shimcha kuch talab qiladigan sohalarni aniqlash imkonini beradi. Ma'lumotlarni tahlil qilish yashil rivojlanish yo'lidagi to'siqlarni aniqlashga va ularni bartaraf etishning samarali choralarni ishlab chiqishga imkon beradi. Baholash natijalarini e'lon qilish hukumat va biznes harakatlarining shaffofligi va javobgarligini oshirishga yordam beradi. Yashil iqtisodiyotni baholash amaliyoti turli mamlakatlar va mintaqalar tomonidan qo'llaniladigan turli xil yondashuvlar va vositalarni namoyish etadi. Erishilgan natijalarga qaramay, baholash metodologiyasini yanada rivojlantirish va takomillashtirish zarurati mavjud. Yashil iqtisodiyot ko'rsatkichlari bu jarayonda asosiy rol o'ynaydi. Ular barqaror rivojlanishning ekologik samaradorlik, ijtimoiy farovonlik va iqtisodiy o'sish kabi turli jihatlarni aniqlashga imkon beradi. Biroq, indikatorlarni ishlab chiqish va qo'llash yagona metodologiyaning yo'qligi, ma'lumotlarning etishmasligi va bilvosita ta'sirlarni hisobga olishning murakkabligi bilan bog'liq bir qator qiyinchiliklarni yuzaga keltiradi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Yashil iqtisodiyotni baholash uchun turli xil ko'rsatkichlardan foydalaniladi, ularni bir necha guruhlariga bo'lish mumkin:

1. To'g'ridan-to'g'ri ko'rsatkichlar: atrof-muhit holatini bevosita tavsiflaydi (masalan, issiqxona gazlari chiqindilari, o'rmon maydoni).

2. Bilvosita ko‘rsatkichlar: yashil rivojlanishning iqtisodiy va ijtimoiy jihatlarini aks ettiradi (masalan, qayta tiklanadigan energetikaning umumiy energiya balansidagi ulushi, toza sanoat tarmoqlarida bandlik darajasi).

3. Murakkab ko‘rsatkichlar: keng qamrovli baholash uchun bir nechta manbalardan olingan ma‘lumotlarni to‘plang (masalan, ekologik samaradorlik indeksi).

Yashil stikerlar va ekologik yorliqlar iste‘molchilar uchun muhim ko‘rsatkichlar bo‘lib, tabiat va barqarorlikka g‘amxo‘rlik qilish uchun signal beradi. Iqtisodiyotning ko‘plab tarmoqlari globallashtirish sharoitida ekologik tashabbuslarini ilgari surish maqsadida ushbu standartlarni amalga oshirishni boshlamoqda. Barqarorlik standartlari deb nomlanuvchi ushbu standartlar sotib olingan tovarlarning atrof-muhitga va ularni ishlab chiqarish bilan shug‘ullanadigan odamlarga zarar yetkazmasligini ta‘minlaydigan o‘ziga xos qoidalardir.

So‘nggi paytlarda yangi, ekologik toza iqtisodiyotni shakllantirishga yordam beradigan bunday standartlar sonining ortishi kuzatilmoqda. Iqtisodiyotning o‘rganilayotgan sohaslariga o‘rmon xo‘jaligi, qishloq xo‘jaligi, konchilik va baliqchilik kabi sohalar kiradi. Suv resurslari va biologik xilma-xillikni muhofaza qilish, issiqxona gazlari chiqindilarini kamaytirish kabi ekologik jihatlariga katta e‘tibor qaratilmoqda. Shuningdek, ishchilarning ijtimoiy himoyasi va huquqlariga, shuningdek ishlab chiqarish jarayonlarining ayrim bosqichlariga alohida e‘tibor beriladi.

Yashil iqtisodiyot zamonaviy dunyodagi eng dolzarb mavzulardan biridir. Biz tobora jiddiy ekologik muammolarga duch kelganimizda, ushbu sohani chuqur anglash va yangi yechimlarni ishlab chiqish zarurati kuchayib bormoqda. Yashil iqtisodiyot sohasida istiqbolli tadqiqot yo‘nalishlari mavjud bo‘lib, ishlab chiqarish, qurilish va qishloq xo‘jaligi kabi turli sohalarda aylanma iqtisodiyotga o‘tish usullarini o‘rganish, mahsulot hayot siklining barcha bosqichlarida ekologik va ijtimoiy ta‘sirlarni tahlil qilish, chiqindilarni yig‘ish, saralash va qayta ishlashning samarali tizimlarini yaratish, yashil loyihalarga investitsiyalarni jalb qilish uchun yashil obligatsiyalar, yashil bank mahsulotlari va boshqa moliyaviy vositalarni ishlab chiqarish, subsidiyalar, soliq imtiyozlari va yashil fondlar kabi davlat choralari samaradorligini o‘rganish va qayta tiklanadigan manbalardan energiya olish uchun yangi texnologiyalarni ishlab chiqarishdan iborat. Ushbu tadqiqot yo‘nalishlari yashil iqtisodiyotning keng ko‘lamli mavzularini qamrab oladi va yanada chuqur o‘rganishni talab qiladi.

Yashil iqtisodiyot jadal rivojlanayotgan soha bo‘lib, unda doimiy ravishda yangi qiyinchiliklar va imkoniyatlar paydo bo‘lmoqda. O‘zbekiston yashil iqtisodiyotga o‘tish yo‘lida faol ish olib bormoqda. Bu, o‘ziga borayotgan global ekologik muammolar va mamlakatning barqaror rivojlanishga intilishini hisobga olgan holda, strategik ahamiyatga ega.

Yashil iqtisodiyotda eng yaxshi natijaga erishish uchun 2019–2030-yillar uchun, 2019-yil 4-oktabrdagi PQ-4477-sonli “Yashil iqtisodiyotga o‘tish strategiyasi” qabul qilindi. Ushbu hujjat yashil iqtisodiyotga o‘tishning asosiy yo‘nalishlari va maqsadlarini belgilab beradi. Mamlakatda quyosh va shamol elektr

stansiyalari faol qurilmoqda. O‘zbekiston yashil loyihalarga investitsiyalarni jalb etish uchun xalqaro moliya institutlari va boshqa tashkilotlar bilan faol hamkorlik qilmoqda.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Xulosa qilib shuni ta’kidlash mumkinki, yashil iqtisodiyotni baholash jadal rivojlanayotgan tadqiqot sohasidir. U barqarorlik siyosatini shakllantirishda muhim rol o‘ynaydi va Parij kelishuvi hamda barqaror rivojlanish kun tartibining 2030-yilgacha bo‘lgan maqsadlariga hissa qo‘shadi. Ushbu sohadagi keyingi tadqiqotlar yashil iqtisodiyotga o‘tish jarayonini aniqroq baholash va uni tezlashtirish uchun samarali choralarni ishlab chiqish imkonini beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 04-oktabrdagi iPQ-4477-son “2019 — 2030-yillar davrida O‘zbekiston Respublikasining “yashil” iqtisodiyotga o‘tish strategiyasini tasdiqlash to‘g‘risida qarori”. <https://lex.uz/ru/docs/4539506>

2. Oleynik A. N. institutsional iqtisodiyot

3. Kuzminov ya. I., Bendukidze K. A., Yudkevich M. M. institutsional iqtisodiyot kursi

4. Shimoliy D. institutlar, institutsional o‘zgarishlar va iqtisodiyotning ishlashi

5. Uilyamson O. Kapitalizmning iqtisodiy institutlari

6. Мухаммедов, М. М., & Исхакова, С. А. (2020). Экономика узбекистана (маверанахра) в эпоху правления тимура и тимуридов. In Colloquium-journal (No. 2-10, pp. 5-10). Голопристанський міськрайонний центр зайнятості= Голопристанский районный центр занятости.

7. Мухаммедов, М., & Исхакова, С. (2021). Совершенствование системы стимулирования результатов труда научных работников. Экономика и инновационные технологии, (6), 80-92.

8. Мухаммедов, М. М., & Исхакова, С. А. (2023). Теория потребностей и проблемы легализации неофициальной занятости. Экономика и социум, (6-1 (109)), 899-917.

